

عوامل مؤثر بر شکلگیری اعتماد اجتماعی دانشجویان

* محمد عباسزاده*

اعتماد اجتماعی از جمله مفاهیمی است که در چند دهه اخیر با چشم انداز خاصی مطرح شده است؛ به طوری که اندیشه‌مندان متعددی از جمله اوجی، اعتماد اجتماعی را کلید موفقیت سازمانی دانسته اند و در تأثیر آن اسلامی، از آن به عنوان تسهیل گر روابط انسانی یاد کرده‌اند. در این پژوهش که در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز صورت گرفته است، توجه اصلی پژوهش به متغیرهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی مؤثر بر اعتماد اجتماعی قرار گرفته است. لذا با توجه به تحقیقات صورت گرفته درباره این موضوع، برخی از عوامل اجتماعی (سرماهیه اجتماعی، تعاملات همکاری‌جویانه و...)، عوامل سیاسی (عملکرد دولت، احزاب سیاسی و...) و عوامل اقتصادی (فقر، تورم و...) شناسایی شده‌اند که بر اعتماد اجتماعی تأثیر داشته‌اند.

برای تبیین روابط منطقی بین متغیرهای یادشده و اعتماد اجتماعی از نظریه گوناگونی استفاده شده است که عبارت از

---

* کارشناس ارشد تحقیقات اجتماعی <m_abbaszadehh@yahoo.com>

نظریه تونیس (گمانشافت، گزلشافت)، و بر (کنش عقلانی)، زتومکا (مخاطره)، گیدنر (اعتماد به نظام های انتزاعی) و چلبی (روابط انجمنی).

روش تحقیق مطرح شده در این پژوهش پیمایشی بوده و داده های حاصله از 248 نفر دانشجوی تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز، که نمونه آماری ما را تشکیل می دهند، گردآوری شده است. نتایج یافته ها نشان می دهد که میزان اعتماد اجتماعی در بین نمونه مطالعه شده متوسط بوده است و رابطه آن با عوامل اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و سیاسی با استفاده از آزمون های آماری از جمله پیرسون، T-Test و آزمون آنالیز واریانس، به جز در چند مورد، خطی است. در واقع چنین میتوان گفت که بر اساس یافته های مطالعات پیشین و نظریات طرح شده، به جز سه متغیر اعتماد به نظام های انتزاعی، جنس، و تحصیلات، بقیه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته اعتماد اجتماعی، رابطه خطی داشته اند.

به علاوه نتایج حاصله از مدل رگرسیونی چند متغیره تحقیق نشان می دهد که 76 درصد از تغییرات متغیر وابسته، با متغیرهای مستقل پژوهشی تبیین و پیش بینی می شود. نتیجه نهایی پژوهش اینکه در تبیین اعتماد اجتماعی عوامل عمدی ای دخیل است، در پژوهش

حاضر نیز سهم عوامل اجتماعی و فرهنگی بیشتر از سایر عوامل بوده است.

کلید واژه‌ها: اعتماد، اعتماد اجتماعی، تعاملات همکاری‌جویانه، سرمایه اجتماعی

تاریخ دریافت مقاله: 83/6/31
تاریخ پذیرش مقاله: 83/11/11

مقدمه

یکی از اساسی‌ترین مسائلی که جوامع امروزی با آن مواجه‌اند، اعتماد اجتماعی است. به عبارتی اعتماد اجتماعی یکی از ابعاد بسیار مهم زندگی بشری را تشکیل می‌دهد؛ به طوری که بشر امروزین بدون اعتماد اجتماعی تا حد زیادی قادر به حیات اجتماعی نیست. بنابراین حیات اجتماعی زمانی بقا و دوام می‌یابد که حداقل یک یا از پیشفرضهای اساسی آن (اعتماد اجتماعی) برقرار باشد. در جامعه کنونی نیز پیش‌رفت و ترقی زمانی میسر خواهد بود که در تعاملات اجتماعی افراد، اعتماد متقابل برقرار باشد. در واقع اعتماد باعث تداوم کنش اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود و بدون آن هیچ کنش متقابل مطمئنی صورت نمی‌گیرد (اینگلهارت، 1372). از نظر اینگلهارت اعتماد اجتماعی متقابل، یکی از

پیشنازهای فرهنگ مدنی و ایجاد دموکراسی پایدار محسوب می‌شود. او معتقد است که اعتماد متقابل بخشی از نشانگان فرهنگی پایداری است که به بقای دموکراسی منجر می‌شود.

در جهان به این بزرگی که به سبب ظهور و بروز تحولات عظیم تکنولوژیکی آبستن حوادث بی‌شمار است، کشورهایی خواهند توانست به ترقی و پیشرفت ناصل آیند که مشارکت افراد جامعه آن‌ها در امور مهم و در عرصه‌های متفاوت اجتماعی، به واسطه اعتماد متقابل بین افراد و گروه‌ها و... در حد بسیار بالایی باشد. بنابراین مقوله اعتماد اجتماعی در تمامی اعصار و قرون یکی از موضوعات مهم حیات بشری بوده و با گذشت زمان بر اهمیت آن افزوده شده است. و به این لحاظ است که اگر اعتماد اجتماعی را یکی از ریشه‌های تمام تعاملات انسانی در کلیه عرصه‌ها بدانیم، راه به خطان رفته‌ایم و سخنی به گزار نگفته‌ایم.

با توجه به مطالب مطرح شده، به نظر می‌رسد، اعتماد اجتماعی مقوله‌ای چندبعدی بوده که برای بررسی آن باید تمامی جهات کار را لحاظ کرد. بر این اساس در مقاله حاضر سعی شده است اکثر موارد مرتبط با این موضوع پوشش داده شود.

1) بیان مسئله

اعتماد اجتماعی از جمله پدیده‌های اجتماعی است

که در روابط و تعاملات انسانی نقش ی حیاتی ایفا می‌کند: از سطح خرد (خانواده) گرفته تا سطح کلان (جامعه) و حتی در ساحت‌های فراتر از آن (جهانی) اعتماد اجتماعی پدیده‌ای است که تسهیل‌گر روابط انسانی است. اعتماد را می‌توان احساسی تلقی کرد که فرد یا افراد درباره چیزی دارند؛ البته آن چیزی که تأیید شده است. اعتماد در واقع یک نگرش مثبت به فرد یا امری خارجی است و مبین میزان ارزیابی، از پدیده‌ای است که با آن مواجه ایم. اعتماد دارای ابعادی مختلف است و باید آن را یک مقوله اجتماعی تلقی کرد که در جریان فرآیند جامعه‌پذیری آموخته می‌شود. بنابراین یکی از ابعاد اعتماد، بعد اجتماعی آن است . در مباحث روان‌شناسی اجتماعی ، اعتماد، در سطح ارتباط افراد با افراد دیگر یا پدیده‌های بیرونی سنجیده می‌شود. به همین علت می‌توان اعتماد اجتماعی را یک فرآیند قلمداد کرد.

عده‌ای رضایت سیاسی و اقتصادی را یکی از عوامل مؤثر بر شکل گیری اعتماد اجتماعی می‌دانند (پورمُجی، 1370)؛ برخی علل فرهنگی از جمله بالا بودن سطح تحصیلات را (محمودیان، 1375). عده‌ای نیز وجود صفاتی نظیر دگرخواهی، ذهنیت اجتماعی مثبت و تمایلات همکاری‌جویانه در فرد را بر اعتماد اجتماعی تاثیرگذار میدانند (کافی، 1375) و...

به نظر می‌رسد به سبب چند بعدی بودن موضوع اعتماد اجتماعی هرکدام از این موارد نقش ویژه‌ای در بروز و ظهور اعتماد اجتماعی ایفا می‌کنند. در مقاله حاضر سعی بر این است، ضمن بررسی و آزمودن پاسخ‌های حاصله از یافته‌های تحقیقاتی پژوهش‌گران در باب این موضوع، به این سؤالات نیز پاسخ گوییم.

2) تعریف موضوع

هرکدام از افرادی نظیر گیفین، زتومکا، کرامر، زیمل، جانسون، گیدنز و ... تعریف جدآگانه‌ای از اعتماد به دست داده‌اند، که با توجه و استناد به نظرات آن‌ها می‌توان این ویژگی‌ها را در این خصوص مطرح ساخت:

- الف) اعتماد عمده‌ای مقوله‌ای اجتماعی است و از این حیث دارای دو عنصر همیشگی است:
- اعتماد کننده؛ - اعتماد شونده.
- ب) در همه تعاریف این نکته به چشم می‌خورد که اعتماد در پهنه روابط اجتماعی شکل می‌گیرد.
- ج) تعریف اعتماد از نسبیت برخوردار است؛ یعنی با قطعیت کامل نمی‌توان تعریف جامعی از اعتماد ارائه داد؛ چرا که بسته به موقعیت‌ها، مکان‌ها و زمان‌های متفاوت تعاریف متفاوتی از اعتماد را می‌توان طرح کرد. به عبارتی در این تعاریف نوعی تأویلگرایی و هرمنوتیک به چشم می‌خورد.

- د) مفهوم ریسک میبایست از تعاریف برجوشیده از اعتماد فرض شود، چرا که پیش بینی دقیق امور به طور دقیق میسر نیست و در هر عملی احتمال ضرر و زیان وجود دارد.
- ه) در روابط بین اعتمادکننده و اعتمادشونده انتظارات متقابل مطرح است، یعنی هر دو طرف انتظار دارند که در پی روابط اجتماعی، از منافع آن متمتع شوند.
- و) با عنایت به این که اعتماد، در روابط اجتماعی شکل گرفته و تقویت می شود، هدف هر دو طرف اعتماد کننده و اعتمادشونده، دست یابی به اهداف و منافع خود و به حداقل رساندن ضرر و زیان ناشی از این نوع تعامل اجتماعی است.
- ز) به سبب رفتار چندبعدی انسان و گریزنایپذیر بودن زندگی اجتماعی و علیرغم احتمال وجود ضرر و زیان در تعاملات اجتماعی، افراد جامعه مج بور به اعتماد کردن به همیگرند. بنابراین سعی میکنند با داشتن حسن ظن و دید مثبت به هم در اکثر موقعیت‌های اجتماعی به همیگر اعتماد کنند.
- ح) در مقوله اعتماد بیشتر آینده و حال مد نظر قرار میگیرد. به عبارتی عمدهاً اعتماد در خصوص آینده مطرح میشود.
- ط) اعتماد از یک سو در برگیرنده ارزیابی‌هایی است که اعتمادشونده در باب منافع اعتمادکننده

به عمل می آورد و از سوی دیگر در برگیرنده تمایل به انجام عملی است که تحت ارزیابی قرار می گیرد . (Zand,1972)

ی) اعتماد کنش مهمی برای اعتمادکننده قلمداد می شود و اعتمادشونده نیز تأثیر مستقیمی در رسیدن اعتماد کننده به اهدافش دارد (Cox,1997) . اعتماد را می توان داشتن دید مثبت و حسن ظن درباره افراد جامعه دانست که تسهیلگر روابط اجتماعی باشد . در این رابطه اجتماعی دو عنصر اساسی وجود دارد :

الف) اعتمادکننده (trustor) .

ب) اعتماد شونده (trustee) . حال اعتماد شونده می تواند فرد باشد یا گروه یا سازمان و ... در این نوع تعامل اجتماعی طرفین انتظار دارند منافع شان برآورده شود . پژوهش حاضر با چنین تعریفی از اعتماد اجتماعی به بررسی آن پرداخته است.

(3) سوابق پژوهشی

- تونیس از جمله اندیشمندانی است که معتقد است روابط مبتنی بر اعتماد تنها در گمانشافت وجود دارد ، و این نوع روابط در گزلشافت - با آن شدت و حدت - وجود ندارد (غراپ،1380) .

- زیمل با طرح مبادله و بیان منافع پشت سر آن، اعتماد را بکی از مهم ترین ضرورتهاي مبادله

قلمداد کرده است . به اعتقاد او بدون اعتماد عمومی افراد به یکدیگر جامعه تجزیه میشود .

- و بر ضمانت تأکید ویژه بر کنش اجتماعی و نیتمندی معانی ، معتقد بود منافع موتور کنش هستند و اعتماد هم چون ارزشی که در لایه های پسین کنش هاست، می تواند به کمک منافع عمل گرایانه ایجاد و مستحکم شود (غраб، 1380).

- جانسون در نظریه خود، با طرح تغییر و تحول مداوم اعتماد م ؤلفه ها و عناصری نظیر مقبولیت اجتماعی، مواردی چون پذیرش متقابل، سهیم کردن دیگران در ایده ها و... را از شاخص های عمدۀ اعتماد بر شمرده است (کافی، 1375).

- لوهمان در باب کارکرد اعتماد نظر داده و معتقد است که نبود اعتماد در جامعه مشکل آفرین است. وی بدین خاطر تأکید کرده که افراد باید به طور ارادی و به مقتضای زمان و ضرورت به دیگران اعتماد کنند. بنابراین از منظر لوهمان اعتماد یک سازوکار اجتماعی است که در آن انتظارات، اعمال و رفتار انسان ها هدایت و تنظیم می شود.

نهایت امر این که به اعتقاد لوهمان در صورت اجرایی درست قوانین در جامعه و اعمال قدرت مشروع از سوی متصدیان مربوطه، همکاری و مشارکت اعضاي جامعه را در کلیه سطوح شاهد خواهیم بودکه این امر از تبعات اعتماد به یک دیگر است و خود ،

- تقویتکننده اعتقاد به دیگران است (گیدنز، 1377).
- گیدنز با طرح اعتقاد به نظام های انتزاعی، ضرورت اعتقاد افراد به اصول غیر شخصی را یادآور شده است و در این میان به نقش پیشرفت های علمی و تکنولوژیکی عصر جدید در اعتقاد به نظام های انتزاعی تأکید ویژه ای کرده است. از دید وی اعتقاد هنگامی ضروري می شود که در نتیجه فاصله‌گیری روزافزون زمانی و مکانی، اطلاع کاملی از پدیده‌های اجتماعی نداشته باشیم (کافی، 1375).
- بر طبق نظر کلمن اعتقاد اجتماعی از برخی جهات، تعمیم روابط اعتقاد متقابل است ، ولی از برخی جهات ویژگی های متفاوت با این موضوع دارد. زمانی این ویژگی ها به منصه ظهور می‌رسند که کنشگران در انجام فعالیت های روزمره به ضرر یکدیگر تلاش نکنند (کلمن، 1377).
- چلبی نیز با طرح تعاملات اظهاری و ابزاری و بیان تفاوت آن ها تلاش کرده است روابط ابزاری را با روابط اظهاری ترکیب کرده و از این طریق اعتقاد بین شخصی را تقویت کند. یعنی به اعتقاد او سودگرایی در چهارچوب مراجع هنجری می تواند اعتقاد بین شخصی ایجاد کند و آن را تقویت کند (چلبی، 1372).
- زتومکا با توجه به جهانی شدن و فرآیند پویای وابستگی متقابل جهانی، دو مقوله اعتقاد و

همکاری را به عنوان یکی از پیش‌فرضهای اساسی در رویارویی با تحولات جهانی ذکر کرده است. همچنین او ضمن طرح موضوع نسبیت در اعتماد، معتقد است که اعتماد مطلق به هیچ وجه نمی‌تواند ظاهر شود. زتمکا درنهایت با پرداختن بیش تر به مسئله اعتماد، مخاطره را نیز به دنبال آن ذکر کرده است (کاظمی، 1381).

- کرامر نیز مثل زتمکا ضمن طرح رابطه مخاطره با اعتماد و نسبی بودن اعتماد، بر وجود داشتن کنشهای هم کاری‌جویانه، تأکید ورزیده و لزوم برخورد خردمندانه و داوطلبانه با ایده‌های جدید را یادآور شده است. وی همچنین با مطرح کردن اعتماد بی‌جا و بی‌اعتمادی بی‌جا، هر دو مورد را به سبب زایل کردن سرمایه‌های فکری انسانی، خطرناک توصیف کرده است (کاظمی، 1381).

از بررسی تحقیقات پیشین در باب اعتماد این نتایج را می‌توان استنباط کرد:

الف) رضایت اقتصادی و رضایت شغلی بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی تأثیر دارد.

- ب) استقلال و هویت مستقل ساختار سیاسی در یک نظام موجب افزایش اعتماد اجتماعی می‌شود.
- ج) ناتوانی دولت در برآورد نخواسته‌های مردم یکی از عوامل بی‌اعتمادی در جامعه است.
- د) اعتماد اجتماعی با متغیرهای احساس مسئولیت

درباره کشور، پایبندی به نقشهای اجتماعی و تعهد اجتماعی، رابطه مستقیم و معناداری دارد. ه) روابط اجتماعی (ابزاری، اظهاری)، امنیت، مقبولیت اجتماعی و سرمایة اجتماعية با اعتماد اجتماعی رابطه مستقیم و معناداری دارند. و) قالبها، نظامها و الگوهای اجتماعی، اینکه چقدر این الگوها باز یا بسته باشند، بر میزان اعتماد فرد تأثیر دارد. مثلاً در یک جامعه با اعتماد افراد کم تر است تا در یک جامعه مدرن و سنتی.

4) فرضیه‌های اصلی پژوهش

- الف) بین عوامل اجتماعی و فرهنگی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ب) بین عوامل سیاسی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ج) بین عوامل اقتصادی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

5) روش تحقیق

روش تحقیق استفاده شده به لحاظ محتوای کاری، پیمایشی (Survey method) است.

5-1) متغیرهای تحقیق متغیرهای مستقل

عوامل اقتصادی؛ عوامل اجتماعی و فرهنگی؛
عوامل سیاسی؛ عوامل فردی.
متغیر وابسته
اعتماد اجتماعی.

5-2) تعاریف عملیاتی

5-2-1) عوامل اجتماعی و فرهنگی

عوامل اجتماعی و فرهنگی پنهان وسیعی از متغیرها را در بردارد. اما آنچه در این تحقیق مد نظر است، تأکید بر متغیرهای عمدۀ و اسّ اسی است تا بتواند ما را در رسیدن به اهداف تحقیق یاری کند. بنابراین به منظور سنجش‌سازۀ فوق، از مهم‌ترین شاخص‌های مربوطه استفاده شده است که به این قرارند:

پایبندی به نقش، چسبندگی هنجاری (عدم تملق، راستگویی، وفا به عهد)، همکاری (علاقه به انجام کارهای گروهی نظیر تألیف، ترجمه، مقاله نویسی، ارایة کنفرانس‌های مشترک علمی و ...)، جامعه بسته (محدودیت در آزادی بیان، مجازات های نامشروع و ...)، قوم مداری (تبییض قائل شدن بین اقوام مختلف از جمله آذربایجانی، فارسی، کردی، بلوج و ...)، امنیت اجتماعی (میزان جرم و جنایت، فساد اخلاقی، تجاوز به حقوق دیگران، از بین رفتن ارزش‌ها و مرزها)، سرمایه اجتماعی (میزان مشارکت افراد در

زندگی جمعی، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، حفظ پیوند‌های دوستی، خانوادگی و کاری و ...)، تعاملات ابزاری (تعامل بر اساس منافع شخصی)، تعاملات اظهاری (روابط گرم دوستانه و توأم با دگر خواهی)، اعتماد به نظام‌های انتزاعی (از بین رفتن محلیت، توجه به مارک‌ها و علایم و نوشته‌ها، اعتماد به کسانی که پیوسته در معرض دیدمان نیستند و ...)، ذهنیت اجتماعی (فعال گرایی، خوش‌بینی، نوآوری و ...)، روابط انجمنی (تنظیم عقلانی منافع) و ...

2-5) عوامل سیاسی

عوامل سیاسی نیز مانند عوامل اجتماعی دربرگیرنده حوزه‌های بسیار متعدد و گوناگونی است. در بحث از عوامل سیاسی بیش ترین تکیه بر نهادهای رسمی حکومتی، غیرحکومتی و نگرش‌ها و ویژگی‌های سیاسی افراد است. بنابراین شاخص‌هایی که برای سنجش عوامل سیاسی، طرح شده‌اند، به این قرار است:

جامعه‌پذیری سیاسی (حمایت از احزاب سیاسی دلخواه، اعتماد به مسئولان نظام و مسئولان دانشگاهی، همچنین نقش نهادهای غیرحکومتی از جمله احزاب، نهادهای صنفي و تشکل‌های دانشجویی در بیان خواسته‌هایشان، نقش ساختارهای رسمی حکومتی از جمله سازمان‌های متعدد دولتی و نهادهای قضایی در بیان خواسته‌هایشان، عضویت آنان در نهادهای

حکومتی و غیرحکومتی)، استقلال احزاب سیاسی و گروه‌های دیگر ذی نفوذ مستقل از نخبگان حاکم، استقلال رسانه‌ها و عدم وابستگی غیر مشروع به دولت، خواستگاه دانشجویی داشتن تشكل‌های دانشگاهی و...

عملکرد دولت (تطابق قول و عمل دولت مردان، میزان عمل به شعارهای تبلیغاتی و اهم برنامه‌های اعلام کرده و ..)، مختصات فرهنگ سیاسی (میزان شرکت دانشجویان در انتخابات متعدد، میزان آشنایی با قوانین، ظرفیت پاسخ گویی نظام به خواسته‌های افراد، نظر دانشجویان در خصوص نحوه توزیع قدرت، آشنایی به وظایف قانونی، بی‌قانونی، هرج و مرج، چند قانونی بودن، داشتن حق تعیین سرنوشت، داشتن آزادی‌های فردی در چهارچوب قانون، وجود قانون به فرآخور زمان و مکان و مشارکت‌دهی افراد در تحقق برنامه‌ها و استراتژی‌ها و...)

5-2-3) عوامل اقتصادی

شاید نبود ثبات اقتصادی بیش از فقر در ایجاد بی‌اعتمادی مُؤثر باشد. اگر قرار باشد که وضع اقتصادی مکرراً تغییر کند، در تمامی افراد جامعه احساس بدینی، تردید و بلاطکلیفی به وجود می‌آید که این وضعیت موجب احساس بی‌اعتمادی است. فقر ناشی از نبود ثبات اقتصادی و عدم تأمین آتیه، موجب به وجود آمدن بی‌اعتمادی به آینده، و

در پی آن احساس خطر و تهدید به تمامیت وجود می‌شود. نبود ثبات اقتصادی، تورم و فقر، روابط سالم مالی بین مردم را برهم می‌زند، و احتمال فساد را افزایش می‌دهد و به دنبال آن دزدی، کلاهبرداری، رشوه، اختلاس، احتکار و گران‌فروشی رواج می‌یابد. این‌ها همگی باعث تشدید بی‌اعتمادی می‌شود. از این‌گذشته نبود ثبات اقتصادی، اختلاف اقتصادی طبقات اجتماعی را افزایش می‌دهد که مسلماً این وضع، احساس بی‌اعتمادی را عمیق‌تر خواهد کرد.

شاخص‌های عوامل اقتصادی عبارتند از : میزان درآمد ماهیانه خانواده دانشجویان، میزان هزینه ماهیانه خانواده دانشجویان، میزان درآمد ماهیانه خود پاسخ‌گویان، میزان هزینه ماهیانه خود پاسخ‌گویان، برخورداری از خدمات عمومی (این که آیا دانشجویان در محلی که زندگی می‌کنند، از خدماتی نظیر آب، برق، و همچنین سایر امکاناتی که دانشگاه در اختیارشان می‌گذارد، رضایت دارند؟)، تورم در سطح جامعه (آیا بین میزان درآمد حاصله و مخارج زندگی تناسب وجود دارد؟)، تضمین شغلی (دانشجویان به چه میزان دغدغه شغلی دارند و از فقدان تأمین آتیه شغلی رنج می‌برند)، اختلاس‌ها، رایج شدن فرهنگ رشوه خواری در سطح جامعه، گران‌فروشی و...

4-2-5) اعتماد اجتماعی

اعتماد اجتماعی براساس تعریفی که قبل از ذکر شد، در برگیرنده حداقل دو عنصر اساسی است: اعتمادکننده و اعتماد شونده. ممکن است که هم اعتمادکننده و هم اعتمادشونده، فرد، سازمان و یا گروه اجتماعی باشد. بنابراین با توجه به تحقیقات مرتبط و تئوری های عنوان شده، این شاخصها به منظور سنجش اعتماد اجتماعی، در نظر گرفته شده است:

صریح و باز بودن، سهیم کردن، حسن ظن، اعتماد به مردم (اعتماد به آشنایان، اعتماد به دوستان و...)، دگرخواهی، اعتماد به گروه ها (احزاب، تشکل های دانشجویی، رسانه های همگانی، نهاد های صنفی)، صدقاقت.

3-5) ابزار اندازه‌گیری

در پژوهش حاضر برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. سعی شده است حتی امکان سؤالات به نحوی طراحی شود تا هم برای پاسخگو جذاب باشد و هم خود تحلیل گر به مقاصد اصلی پژوهش دست یابد.

برای بررسی اعتبار وسیلۀ اندازه‌گیری از اعتبار سازه ای (Construct validity) و اعتبار صوری استفاده شده است. به عبارت دقیق‌تر در ارزیابی

گویه‌های مرتبط با عوامل اجتماعی و فرهنگی از تکنیک تحلیل عاملی استفاده شده است . تحلیل عاملی یک تکنیک برای توسعه علم و نحوه سنجش متغیرها است؛ به طوری که متغیرهای کیفی را به صورت کمی تحت سنجش قرار می‌دهد . همچنین مبنای تحلیل عاملی این است که چه سؤال‌هایی برای سنجش ابعاد سازه مناسب هستند؟ تحلیل عاملی استفاده شده در این پژوهش ، اکتشافی است؛ چرا که سؤالات ساخته خود پژوهشگر بوده و اعتبار سازه ای آن‌ها از قبل مشخص نبوده است.

در ارزیابی اعتبار گویه‌های مرتبط با عوامل سیاسی هر چند تکنیک تحلیل عاملی ، با توجه به نتایج آماری به دست آمده ، کاربرد داشته ، ولی تنها اشکال اساسی این بود که به سبب ارتباط قوی پدیده‌های اجتماعی، سیاسی و ... با هم دیگر، تکنیک مذکور نتوانست بین گویه‌های مرتبط با ابعاد سه گانه عوامل سیاسی، تمیز قایل شود . بر این اساس اعتبار گویه‌های مذکور به طرق محتوای و صوری تحت بررسی قرار گرفت . همچنین برای ارزیابی اعتبار گویه‌های مرتبط با عوامل اقتصادی نیز، از اعتبار صوری استفاده شد .

برای محاسبة ضریب پایایی ابزار اندازه‌گیری، شیوه‌های مختلفی وجود دارد که هر کدام دارای نواقصی می‌باشد اما یکی از روش‌های معمول و

متداول برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری، تکنیک آلفای کرونباخ است. دامنه ضریب پایایی بین صفر و یک است؛ صفر، به منزله عدم ارتباط و یک، بیان‌گر ارتباط کامل گویی‌ها یا سؤالات با هم دیگر است. با توجه به مقدار پایایی بـه دست آمده برای گویه‌های مرتبط با عوامل اقتصادی ($\alpha=81/76/75$)، عوامل سیاسی ($81/73$)، عوامل اقتصادی و گویه‌های مرتبط با اعتماد اجتماعی می‌توان گفت گویه‌ها هم‌سیر هستند و از هماهنگی و پایداری درونی بالایی برخوردارند.

5-4) روش نمونه‌گیری

5-4-1) جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضرشامل دانشجویان ورودی مختلف دانشگاه تبریز در مقاطع کارشناسی ارشد، و دکترا به تعداد 1167 نفر است.

5-4-2) روش نمونه‌گیری و تعداد نمونه

دانشکده‌هایی که دارای دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترا هستند به عنوان طبقه در نظر گرفته شند؛ یعنی از شیوه نمونه‌گیری مطبق - با در نظر گرفتن تعداد نمونه تخصیصیافته به هر طبقه و با روش انتخاب تصادفی و ساده از دانشجویان مربوطه - استفاده شد تعداد نمونه معادل 248 نفر

میباشد.

5-4-3) شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

رابطه متغیرها، هم به صورت انفرادی و هم به صورت مجموعه عوامل، با متغیر وابسته به آزمون گذارده شدند و برای تحلیل نهایی از رگرسیون، تحلیل مسیر و ضریب پیرسون استفاده شد.

6) یافته‌ها

6-1) نتایج عمدۀ توصیفی یکمتغیره

الف) از بین 248 نفر نمونه مطالعه شده، 79/8 درصد مرد و 19/8 درصد زن بوده اند و بقیه جنسیت خود را اعلام نداشته اند. از این تعداد 13/3 درصد متأهل و 85 درصد مجرد بودند و 0/8 درصد نیز وضعیت تأهل خود را اعلام نکرده اند.

ب) از کل دانشجویان مطالعه شده، محل تولد 66/9 درصد، شهر و 29/4 درصد روستا بوده است و آن‌هایی که محل تولدشان روستا بوده است از اعتماد بالایی برخوردار بوده اند.

ج) از بین 248 نفر دانشجوی مطالعه شده 71 درصد در مقطع کارشناسی ارشد و 27 درصد در مقطع دکترا مشغول تحصیل بوده اند و 2 درصد نیز مقطع تحصیلی خود را گزارش نکرده اند. همچنین بیشترین تعداد نمونه، شامل دانشجویان دانشکده فنی به میزان 19/8

درصد و کم ترین آن ها شامل دانشجویان دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی به میزان ۵/۲ درصد بوده است. لازم به ذکر است که از این تعداد دانشجوی مطالعه شده ۱۶/۹ درصد شاغل و ۷۶/۶ درصد بیکار بوده اند و ۵/۶ درصد نیز وضعیت شغلی خود را گزارش نکرده اند.

د) ۹۰ درصد دانشجویان به تعاملات گروهی و معاشرت‌های اجتماعی علاقه‌مند بودند؛ به این معنی که این امر می‌تواند بر دامنه اعتماد اجتماعی دانشجویان بیفزاید؛ چرا که علاقه‌مندی به تعاملات گروهی بیان‌گر این است که به طرف مقابل اعتماد وجود دارد و اگر چنین اعتمادی نباشد وی هرگز به تعاملات گروهی علاقه‌مند نیست و از طرف دیگر علاقه‌مندی آنان به شرکت در مراسم جمعی نظیر سینماهای علمی، ادبی، و... (به میزان ۰/۷۵) نشان از صحت این ادعا دارد.

ه) ۹۰ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که در جامعه ما روزبه روز ارزش‌های دینی تضعیف شده و تقریباً همین عده رقم میزان جرم و جنایت در کشور ما را در مقایسه با سایر کشورها، بزرگ اعلام کرده اند. این موارد می‌تواند بر امنیت اجتماعی تأثیرگذار باشد. حال اگر در جامعه‌ای امنیت اجتماعی پایین گریزناپذیر آن خواهد بود.

و) رسانه‌ها به عنوان یک نهاد فراغیر باید دقت عمل بیشتری از خود نشان دهنده، چرا که بیش از 80 درصد پاسخ‌گویان معتقد به خودسنسوری رسانه‌ها بوده و برگزینشی عمل کردن آن‌ها تأکید داشته‌اند. ز) 90 درصد دانشجویان از عمل کرد نمایندگان و سایر منتخبان مردم ناراضی بوده اند و اعتقاد داشته‌اند که نباید بین شعار و عمل آن‌ها فاصله زیادی باشد و آن‌ها باید خواسته‌های مردم جامعه را در نظر آورند و از این طریق ظرفیت و توان پاسخ‌گویی نظام را بالا ببرند.

ح) 90 درصد دانشجویان مخالف بی‌قانونی در جامعه بوده‌اند و در راستای قانون گرایی اعلام کرد ه‌اند که به هیچ بهانه‌ای نباید قانونی شکسته شود و کلیه مسئولان ضمن قانون گرایی، به قانون عمل کنند.

ط) 80 درصد دانشجویان به استفاده مداوم از مشاوران کارکشته دانشگاهی در طرح استراتژی‌ها و برنامه‌های سازنده معتقد بوده اند و اعلام داشته‌اند دولتمردان در حال حاضر این اصل را تا حدودی نادیده گرفته‌اند.

ی) 70 درصد دانشجویان وجود تشکل‌های دانشجویی را برای بازتاب خواسته‌های خود به مسئولان رد می‌کنند.

ک) 90 درصد دانشجویان وجود حزب در جامعه را

برای پیشرفت جامعه ضروری دانسته و اعتقاد داشته‌اند که در حال حاضر حزب واقعی در جامعه وجود ندارد.

ل) بیش از 90 درصد دانشجویان توزیع امکانات و خدمات رفاهی را در جامعه عادلانه ندانسته و از وضعیت اقتصادی خود رضایت نداشته‌اند.

2-6) نتایج عمده استنباطی

سه فرضیه اصلی به این قرار بوده است:

الف) بین عوامل اجتماعی و فرهنگی با اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

ب) بین عوامل سیاسی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

ج) بین عوامل اقتصادی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

نتایج آزمون ۲ پیرسون نشان داد که عوامل مطروحه (عوامل اجتماعی و فرهنگی، عوامل سیاسی و عوامل اقتصادی) با اعتماد اجتماعی رابطه معنیداری دارند. اما برای اطلاع از سهم و تأثیر تلکتک ابعاد و شاخص‌های هر کدام از این عوامل در تبیین اعتماد اجتماعی، به رگرسیون نیاز بوده است.

جداول شماره 2 و 3 و 4 آماره‌های تحلیل رگرسیونی، تحلیل واریانس مربوط به مدل رگرسیونی و آماره‌های مربوط به متغیر مستقل مدل رگرسیونی

اعتماد اجتماعی را نشان میدهد.

جدول 2: آماره‌های تحلیل رگرسیونی چند متغیره اعتماد اجتماعی

0/88	ضریب همبستگی چندگانه (Multiple R)
0/77	ضریب تبیین (Rsquare)
0/76	ضریب تبیین تصحیح شده (Adjusted Rsquare)
4/4246	اشتباه معیار (standard Error)
1/992	دوربین واتسون - (Durbin watson - Test)
0/3	سطح معنی داری آزمون کولموگروف- اسمیرنوف (Kolmogrov-smirnov)

جدول 3: آنالیز واریانس رگرسیون چند متغیره اعتماد اجتماعی

منبع تغییرات	درجہ آزادی	مجموع مجددرات	میانگین مجددرات	F کمیت	سطح معنی داری
رگرسیون	5	/635 15576	3115/327	159/132	/000
باقی مقادیر	232	4541/856	19/577	-	-
جمع کل	237	/492 20118	-	-	-

جدول 4: آماره‌های متغیرهای مستقل مدل رگرسیونی (اعتماد اجتماعی)

(متغیرهایی که در مدل نهایی باقی مانده‌اند)

Collinealility statistic		Sig t	T	Beta	SEB	B	متغیر
VIF	Tolerance						
1/33	0/74	/00	8/30	%29	0/17	1/41	پایه‌بندی به نقش
1/22	0/81	/00	/53 10	%36	0/11	1/16	امنیت اجتماعی
0/78	1/27	/00	7/7	%27	0/08	0/68	هم‌کاری
0/76	1/30	/00	6/67	%24	0/08	0/60	سرمایه اجتماعی
0/84	1/17	0/001	3/48	%11	0/09	/34	تعاملات ابزاری

در توضیح نتایج به دست آمده از این جدال می‌توان گفت که کلیه متغیرهای مستقل که از مبانی نظری و پیشینه ای تحقیق استخراج شده بودند، به همراه متغیر تصنیعی « محل تولد » دانشجویان، عامل تبیین‌کننده اعتماد اجتماعی در میان دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترای دانشگاه تبریز . این نتایج نشان می‌دهد که از میان متغیرهای وارد شده، در مجموع، متغیرهای پایه‌بندی به نقش اجتماعی، امنیت اجتماعی، هم‌کاری، سرمایه اجتماعی و تعاملات ابزاری باقی مدل نهایی در مانده‌اند که این پنج متغیر 77 درصد واریانس متغیر وابسته (اعتماد اجتماعی) را تبیین می‌کنند. اما آنچه در خصوص ضریب تبیین بسیار مد نظر است، ضریب تبیین اصلاح شده (Adjusted R square) است که به میزان 76 درصد است. یعنی فی الواقع پنج

متغیر وارد شده در معادله نهایی، 76 درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. نتایج حاصله از تحلیل رگرسیون چند گانه متغیرهای موجود در مدل، به صورت استاندارد شده در معادله زیر نشان داده می‌شود:

$$+ (\text{همکاری}) 27\% + (\text{امنیت اجتماعی}) 36\% + (\text{پایبندی به نقش اجتماعی}) 29\% = \text{اعتماد اجتماعی}$$
$$(\text{سرمایه اجتماعی}) 24\% + (\text{تعاملات ابزاری}) 11\%$$

همان‌طوری‌که معادله مذکور نشان می‌دهد متغیر وابسته (اعتماد اجتماعی) پیش از هر متغیر، متأثر از امنیت اجتماعی است. یعنی در شکل گیری اعتماد اجتماعی، امنیت اجتماعی بالاترین تأثیر و تعاملات ابزاری پایین‌ترین تأثیر را نشان می‌دهند. به عبارتی در پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته، پایبندی به نقش، همکاری، سرمایه اجتماعی و تعاملات ابزاری نقش‌گذار بوده‌اند. نتیجه کلی از این سنجش چند متغیره با رجوع به جدول آنالیز واریانس این است که علاوه بر این که رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته تأیید شده، چنین به دست آمده که این رابطه خطی نیز هست و ضریب تبیین تصحیح شده حکایت از آن دارد که 76 درصد تغییرات بین مشاهدات با مدل رگرسیون خطی، شامل متغیرهای مستقل تبیین شده است. یعنی فرضیه صفر تأیید

نشده و مدل رگرسیون با سطح معنی دار کوچکتر از 0/01 سخت معنی‌دار است.

7) نتیجه‌گیری

با توجه به این که هدف عمدۀ، بررسی عوامل م مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی بوده و در این ارتباط از کارهای تحقیقی پیشین و تئوری های مرتبط استفاده شده است، بنابراین سعی می‌شود به طور خلاصه و شفاف، کاربردی بودن و یا کاربردی نبودن تئوری های استفاده شده را نشان دهیم. جداول شماره 5 و 6، نمایش دقیقی از کاربردی بودن یا کاربردی نبودن متغیرهای استخراج شده از تئوری‌ها و کارهای تحقیقی پیشین به دست میدهد:

جدول 5: نمایش تئوری‌های کاربردی (Applicable) در نمونه مطالعه شده

وضعیت کاربردی آن‌ها در نمونه مطالعه شده		متغیر یا متغیرهای استخراج شده	نظریات
کاربردی	غیرکاربردی		
	x	گزleshافت، گمانشافت، چسبندگی اجتماعی	تونیس
	x	راستگویی، احترام متقابل، وفاداری، تعاملات ابزاری	زیمل

	x	تعاملاط عقلانی ابزاری	وبر
	x	اعتماد اجتماعی	جانسون
	x	قانون گرایی	لوهمان
x		اعتماد به نظام های انتزاعی	گیدنز
	x	روابط انجمنی (تعاملاط اظهاری و ابزاری)	چلبي
	x	صدقه، همکاری، مخاطره	کرامر
به غیر از اعت ماد به نظام های انتزاعی	x	همکاری، اعتماد به نظام های انتزاعی، جنسیت، تبعیض، مخاطره	زتومکا
	x	صدقه	پارسون ز
	x	فراوانی تعاملاط گروهی	بلاؤ
	x	عدالت توزیعی	هومنز

**جدول 6 : نمایش نتایج کارهای تحقیقی کاربردی
(Applicable) پیشین
در نمونه مطالعه شده**

تحقيقیات پیشین	متغیر یا متغیرهای استخراج شده	وضعیت کاربردی آنها در نمونه مطالعه شده	کاربرد رد غیرکارب رد ی
پورژی	صداقت - ریسکپذیری - رضایت سیاسی - رضایت اقتصادی - رضایت شغلی و عملکرد رسانه‌ها بخصوص تلویزیون	متغیر یا متغیرهای استخراج شده	x
محمودیان	میزان تحصیلات افراد		x
کوثری	تعاملات گروهی		x
ملکیزاده	رسانه‌های گروهی، عملکرد حزب‌های سیاسی، احزاب مردمی (غیرحکومتی)، ظرفیت نظام، عملکرد دولت، عملکرد نهادهای حکومتی و غیرحکومتی		x
مارتین	پذیرش و مقبولیت اجتماعی		x
بیگ محمدی	حسن ظن، عملکرد رسانه‌های گروهی		x
کافی	جنسیت، تحصیلات، سرمایه اجتماعی، مقبولیت اجتماعی، روابط اجتماعی (ابزاری، اظهاری)		x
کرامر	عوامل اجتماعی		x

بر این اساس و با اتکا و به یافته های تحقیق به منظور افزایش اعتماد اجتماعی پیشنهادات زیر مطرح می‌شود :

الف) به اصل آزادی اندیشه و بیان در کل جامعه، حداقل در جامعه دانشگاهی، باید اهمیت خاصی قایل شد. لذا انتظار این است که در جامعه دانشگاهی، اندیشه را که زائیده و حاصل احتمالی مطالعات عمیق و تفکرات علمی یک فرد است، با اجازه بیان به آن، نگذاریم در باتلاق سکوت خفه شود.

در سال‌های اخیر، بحث جامعه مدنی و دموکراسی در جامعه ما بیش تر شنیده می‌شود، لذا انتظار می‌رود مسئولان امر، به یکی از ملزمومات اساسی آن، یعنی آزادی اندیشه و بیان در چهارچوب قانون، بیش از پیش اهمیت دهند و از این طریق به بار نشستن اعتماد اجتماعی را در بین جامعه دانشگاهی و... نظاره‌گر باشند. به عبارتی مسئولین امر می‌توانند با ارزش قائل شدن به آزادی اندیشه و بیان، مخصوصاً در جامعه دانشگاهی، میزان درک و دانش آنان را درباره محیط خود و آن‌چه پیرامون خود و جهان می‌گزرد، بالا ببرند و در آنان بصیرتی ایجاد کنند تا آن‌ها ضمن اشتراک داوطلبانه در مسایل و امور داخلی و خارجی، فریب بیگانگان را نخورده و به هرموردي ظن سوء نبرند؛ به همان نحوی که «دو توکویل» در تأیید این مطالب «در آزادی زیستن» را شرط ایجاد اعتماد دانسته و آن را ضامن پرورش حس مسئولیت و تعاون در مردم

می‌داند.

اما در باب روی دیگر سکه نیز باید مذاقه کرد و آن این‌که دانشجویان بایستی ضمن ابراز نظر ات خود، به دیدگاه‌های طرف مقابل ارج نهند و از این طریق با مبادله منابع و ذخایر اطلاعاتی اعتماد بین شخصی را بالا ببرند و با رونق دادن آن، اعتماد اجتماعی را در جامعه نهادینه سازند.

ب) رعایت اصول صداقت، وفای به عهد، عدم تملق از سوی افراد، میتواند بر میزان اعتماد اجتماعی در بین آنان بیفزاید . به عبارتی بهتر است دانشجویان برای رسیدن به اهداف منطقی خود، اصول مذکور را رعایت کنند.

همان طور که پارسونز یادآورشده ، از جمله موارد مهم در شکل گیری اعتماد اجتماعی، صداقت داشتن است . بنابراین از دانشجویان انتظار می‌رود، مقوله‌های مهم هنجاری را رعایت کنند؛ چرا که رعایت هنجارها در جامعه، یکی از اصول مسلم اعتماد اجتماعی است . هرچه قدر هنجارهایی نظیر راستگویی، وفای به عهد و ... در جامعه بیشتر رعایت شوند، اعتماد اجتماعی افزایش پیدا می‌کند.

ج) عمدۀ ترین مشکلات جامعه، حرکت به سوی فاز اقتصادی است، به نحوی که بیشتر کنش افراد نیز ابزاری شده است. برای خارج شدن از این وضعیت و مرتفع کردن مشکلات آنان، کار فرهنگی لازم است تا

به معنای جامعه‌شناسی و در جامعه به کنش‌های اظهاری نیز پرداخته شود؛ چیزی که پیشتر، چلبی از تلفیق آن دو به عنوان روابط انجمنی یاد کرده است. بنابراین دانشجویان نبایستی در کنش‌های متقابل، صرفاً جنبه ابزاری را در نظر بگیرند؛ چرا که در دراز مدت، عدم تنظیم عقلانی منافع، بی‌اعتمادی را دامن خواهد زد. به عبارتی و به قول «وبر» احترام به منافع سایر افراد، یا به قول «زیمل» حقشناصی و احترام، می‌تواند نظم اجتماعی را در جامعه ثابت و اعتماد اجتماعی را در جامعه نهادینه کند.

د) بهتر است، مسئولان امر با فرهنگ‌سازی و یا با برخورد مناسب و با جلوگیری از فساد اخلاقی، جرم و جنایت و هرگونه اعمال خلاف هنجار رایج، نگذارند بر امنیت اجتماعی در جامعه خدشه وارد شود. چرا که نبود امنیت اجتماعی در جامعه یکی از علل اصلی و تأثیرگذار در بی‌اعتمادی است. بنابراین برای ایجاد اعتماد اجتماعی باید تمهیداتی در نظر گرفته شود تا مردم در کنار هم احساس امنیت کنند. امنیت را زمانی می‌توان برقرار کرد که از یک طرف موارد خلاف هنجار برطرف شود و از طرف دیگر ثبات در کلیه ارکان جامعه، مخصوصاً در ابعاد اقتصادی و سیاسی و اجتماعی حاصل شود.

- ه) با توجه به این که سرمایه اجتماعی موجب می‌شود که اعضای جامعه به هم اعتماد کرده و با هم دیگر بیشتر همکاری کنند، لذا بایستی زمینه‌های شبکه‌های ارتباطی بین مردم (سرمایه اجتماعی) را افزایش داد تا روابط عاطفی و ... بین مردم بیشتر جاری باشد. این چیزی است که برای هر جامعه ای مخصوصاً جامعه ما مفید فایده خواهد بود.
- و) از متولیان ام ور رسانه‌ای انتظار می‌رود واقعیت‌ها را انعکاس دهند. رسانه‌های همگانی باید زبان گویای مردم باشند و از واقعیت‌های اجتماعی بازتاب روشنی را به منصه ظهور بگذارند. انتشار به موقع اخبار و عدم سانسور غیر معقول اطلاعات و اخبار، می‌تواند دامنه اعتماد اجتماعی را در جامعه گسترش دهد و از این طریق روابط اجتماعی را در بین مردم تسهیل کند. همچنین عدم تنافق‌گویی و گزینشی عمل نکردن رسانه‌ها می‌تواند اعتماد مردم را نسبت به آن‌ها افزایش دهد.
- ز) در کشوری زندگی می‌کنیم که هر لحظه آماج هزاران نیرنگ و خدنگ، ابرقدرت‌های استعماری است. بنابراین ذهنیت اجتماعی افراد به طور اعم و دانشجویان به طور اخص باید مثبت باشد . . به عبارتی با خوشبین بودن و امید به بهبودی اوضاع و آینده داشتن می‌تواند پشت کار لازم را برای افراد جامعه فراهم آورد و اعتماد مردم را به

وضعیت فعلی افزایش دهد . بنابراین از دانشجویان انتظار می رود، از ایجاد هر گونه ذهنیت غیر معقول اجتماعی در خصوص وضعیت فعلی پرهیز کنند . ح) نهادهای رسمی حکومتی از جمله قوه قضائیه، قوه مجریه و ... میتوانند با عملکرد مطلوب خود، اعتماد مردم را به خود بالا برد و از این طریق بر میزان اعتماد اجتماعی در جامعه بیفزایند . چراکه مشاهده هرگونه نارسایی از سوی دستگاه های مربوطه بی اعتمادی را در جامعه سبب خواهد شد.

از سوی دیگر، تطابق بین قول و عمل یکی از مواردی است که منتخبان مردم جداً باید آن را در دستور کار خود قرار دهند . به عبارتی نمایندگان مردم و دولت بایستی در عمل به اثبات برسانند که بین قول و عملشان، تعارضی وجود ندارد . حسن کار در این است که مردم در صورت مشاهده صداقت از سوی منتخبان و نمایندگان خود، به آنان بیش از پیش اعتماد خواهند کرد .

ط) تشكلهای دانشجویی، احزاب موجود در جامعه، نهادهای صنفي و سایر نهادهای مدنی باید آینه تمام‌نمای جامعه باشند . به عبارتی تشكلهای دانشجویی و ... بایستی نقش واسطه و پل ارتباطی را بین مردم و حکومت بازی کنند؛ چراکه هرگونه قصور، خسارت جبران ناپذیری بر پیکر اعتماد اجتماعی در جامعه وارد خواهد ساخت .

به عبارتی با توجه به اینکه کار اصلی نهادهای غیرحکومتی تبدیل خواسته‌ها به سیاست و میانجیگری میان تقاضاهای متعدد و متعارض است که از سوی گروه‌های مختلف اجتماعی طرح می‌شود، دولت بایستی از ظهور هرگونه نهاد غیر حکومتی در چهارچوب قانون، حمایت کند و در فرآیند توزیع قدرت، بخشی از اقتدار را به این نهادها، اختصاص دهد تا شکاف میان مردم و ملت مرتفع شود و اعتماد متقابل این دو رونق گیرد.

ی) إعمال دقيق و درست قانون، که دانشمندي به نام «لوهمان» به آن پرداخته، و پذيرش قانون، که پژوهنده‌ای به نام «کاکس» به آن اشاره کرده است، بر دامنه اعتماد اجتماعی در جامعه می‌افزاید. با عنایت به این که هر دو مورد، لازم و ملزم یکدیگر هستند، از متولیان امر انتظار می‌رود نگذارند به هر بهانه‌ای قانونی خریده و یا شکسته شود. در غير این صورت مردم به قانون اعتماد نخواهند کرد و از این طریق، بی‌اعتمادی را در جامعه رواج خواهند بخشید.

ک) توجه به مردم، شروعی امیدوار کننده در ایجاد اعتماد اجتماعی است . بنابراین انتظار می‌رود مسئولان امر با ارزش قابل شدن به خواسته‌های آنان، به این امر مهم توجه کنند.

1. اشرافي اسکوئي، پروين (1381). بررسی تحصيلات دانشگاهي بر توسعه شناخت دانشجو يان. دانشكده علوم انساني و اجتماعي، گروه علوم اجتماعي، دانشگاه تبريز.
2. اميرکافي، مهدى (1375). اعتماد اجتماعي و عوامل م ئثر بر آن (پایان نامه کارشناسي ارشد). دانشكدة ادبیات و علوم انساني، گروه جامعه شناسی دانشگاه شهید بهشتی.
3. اينگلهارت، رونالد (1373). تحول فرهنگي در جوامع پيشرفتة صنعتي ، ترجمه مریم وتر . تهران: انتشارات کوير.
4. بابرbara، ميزتال (1380). «بررسی مفهوم اعتماد در ميان جامعه شناسان کلاسيك »، ترجمه ناصرالدين غراب . نمایه پژوهش، سال پنجم ، تابستان 1380.
5. بيات، فريبرز (1373). رابطه عام گرایي با اخلاق (پایان نامه کارشناسي ارشد) ، دانشكده ادبیات و علوم انساني، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
6. بياني، احمد (1371). «اعتماد از عشق بر مي خizد ». جامعه سالم : اجتماعي، علمي، بهداشتی و اقتصادي . دوره دوم ، شماره ششم ، شهریور 1371.
7. بيگ چي، شهره (1381). «ايнтерنت و اعتماد شهروندان ». ماهنامه جهان گستر : علم و تكنولوجی، اطلاع رسانی ، سال اول ، شماره يك، آبان 1381.
8. پرچمي، داود (1374). «تعهد اجتماعي جوانان و عوامل م ئثر بر آن (پایان نامه کارشناسي ارشد). دانشكدة ادبیات و علوم انساني، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید

9. پورنگی، علی اصغر (1378). اعتماد به تلویزیون و عوامل موثر بر آن (پایاننامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
10. چلبی، مسعود (1375). جامعه شناسی نظم. تهران: نشر نی.
11. دانایی فرد، حسن (1381). «مدیریت توسعه». فصلنامه علمی - تخصصی، دوره چهارم، شماره 13، تابستان 1381.
12. ذکایی، محمد سعید (1371). بررسی تأثیر قضاوت‌های هنجاری و عوامل سازمانی بر کار (پایاننامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
13. رفیع پور، فرامرز (1373). آناتومی جامعه، مقدمه‌ای بر جامعه شناسی کاربردی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
14. روشه، گی (1367). جامعه شناسی تالکوت پارسونز، ترجمه عبد‌الحسین نیک‌گهر. تهران: موسسه فرهنگی انتشار تبیان.
15. ریتزر، جورج (1377). نظریه‌های جامعه شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
16. زرگر، محمود (1380). راهنمای جامع Spss10. تهران: انتشارات بهینه.
17. سرایی، حسن (1372). مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق. تهران: انتشارات سمت.
18. سرمهد، زهره و دیگران (1378). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: انتشارات آگاه.

19. صنعتی، مجید (1371). «بی اعتمادی ریشه در احساس ناامنی دارد». جامعه سالم : اجتماعی، علمی، بهداشتی و اقتصادی ، دوره دوم ، شماره ششم ، شهریور
20. عظیمی هاشمی، مژگان (1373). عام گرایی و عوامل م مؤثر بر آن (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
21. فلسفی، هدایت الله (1371). «بی اعتمادی ». جامعه سالم : اجتماعی، علمی، بهداشتی و اقتصادی، دوره دوم ، شماره ششم ، شهریور 1371.
22. فیاد، حسن (1356). تبلیغات و مردم . تهران: نشر و پخش کتاب.
23. قوام، عبدالعلی (1371). «بی اعتمادی و نظام های سیاسی ». جامعه سالم : اجتماعی، علمی، بهداشتی و اقتصادی ، دوره دوم ، شماره ششم ، شهریور 1371.
24. کاظمی جفتبا، حجت (1381). نقش اعتماد در سازمان های علمی و برخی عوامل م مؤثر بر آن (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز .
25. کرلینجر، فرد و پدھاورز، آلن (1366). رگرسیون چند متغیره در پژوهش رفتاری. ترجمه حسن سرایی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
26. کلمن، جیمز (1377). بنیادهای نظریه اجتماعی ، ترجمه منوچهر صبوری . تهران : نشر نی.
27. کوثری، مسعود (1375). بررسی تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان استان خراسان در فعالیت های عمرانی (پایان نامه

- کارشناسی ارشد رشته جامعه شناسی دانشگاه تربیت مدرس.
28. گیدنز، آنتونی (1377). پیامدهای مدرنیت، ترجمه محسن ثلثی. تهران: نشر مرکز.
29. نجی، سید ابوالقاسم (1382). درس آمار پیشرفته (جزوه درسي). دانشکدة علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز.
30. نجی شکیبا، عباس (1376). بررسی عوامل موثر بر اعتماد دانشجو یان به اشغال کنندگان پایگاه‌های اجتماعی درون دانشکدة علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی (پایاننامه کارشناسی ارشد). دانشکدة علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.
31. محمودیان، حسین (1370). بررسی میزان و علل مشارکت رستاییان در طرحهای عمرانی (پایاننامه کارشناسی ارشد رشته جامعه شناسی). دانشگاه تربیت مدرس، 70-1369.
32. ملکی زاده، اکبر (1374). بررسی نقش اعتماد متقابل مردم و حکومت در توسعه سیاستی (پایاننامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاستی). دانشگاه امام صادق (ع).
33. Cox,E.(1997), "building social capital, health promotion matter", Vol.4,1-4.
34. Zand , Dale E., (1972) "Trust and Managerial problem Solving", Administrative Science Quarterly,17,229-239.

